

TELEPÜLÉSEINK ARCULATA – TÚL A LÁTVÁNYON *THE IMAGE OF OUR SETTLEMENTS – BEYOND THE SPECTACLE*

SZERZŐ/BY:
SIMON MARIANNA

2016 júniusában jelent meg a településképvédelméről szóló (azóta módosított) törvény, amely előírta, hogy az önkormányzatoknak rövid határidőn belül el kell készíteniük településképi rendeleteiket.¹ E rendelet megalapozását szolgálja a Településképi arculati kézikönyv, röviden a TAK. A kézikönyv elkészítését külön útmutató segíti, amely előzetes, úgynevezett minta kézikönyvek tanulságaira épül. Az alábbi írás az Útmutatóban és a minta kézikönyvekben megjelenő szempontokat, a számba vett elemeket, súlyozásukat mutatja be és a tanulságokat két összefüggésben vizsgálja: elsősorban hazai, másodsorban nemzetközi kontextusban. Az időközben elkészült kézikönyvek értékelése nem tárgyja az írásnak.

TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYV

A Településképvédelmi törvény célja „az építési beruházások támogatása, egyúttal a hazai városok és községek sajátos

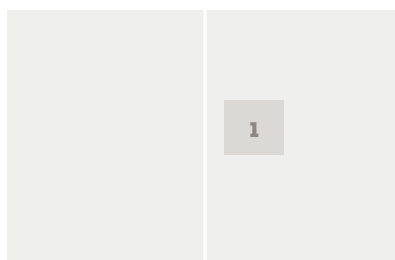
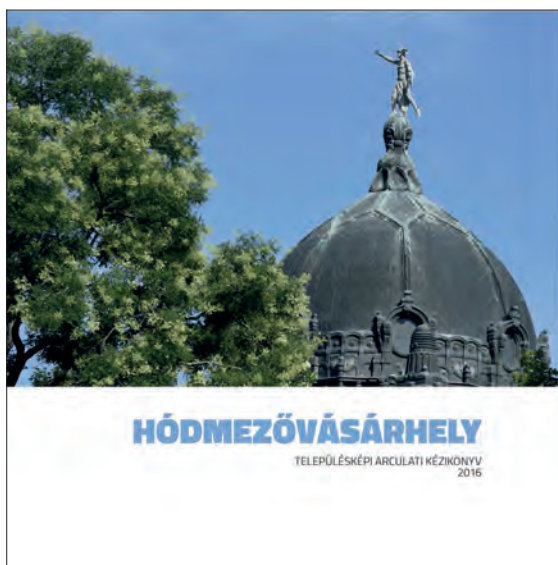
településképeinek védelme és alakítása társadalmi bevonás és konszenzus által”.² A második paragrafus meghatározza, mit értenek a szerzők a településképen és a településképvédelmen. „A településképvédelme a település vagy településrész jellegzetes, értékes, illetve hagyományt őrző építészeti arculatának és szerkezetének – az építészeti, táji érték és az örökségvédelem figyelembevételével történő – megőrzését vagy kialakítását jelenti”.³ Ez a megfogalmazás a településképvédelme mellett az építészeti arculat mellett a településszerkezetet is beleérti, így az elsőre két dimenziósra tűnő megközelítés – kép, látvány – mégis három dimenziós, térbeli vizsgálatra utal. A törvény végrehajtási rendelete azonban egyértelműsíti, hogy a településképvédelmen a település arculatát, külső megjelenését, a látványt kell értenünk. „E rendelet alkalmazásában... *arculati jellemző*: a települési környezet vizuális megjelenését meghatározó jellemző, amely lehet kulturális, léptékbeli, formai, anyaghasználati (követített érzet) és minőségi (stílus)”.⁴

¹ 2016. évi LXXIV. törvény a településképvédelméről (2016. VI. 23.). Módosítva: 2017. évi CIV. törvény a településképvédelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény módosításáról (2017. VI. 23.). Az új törvény némileg növelte a határidőket.

² Tvtv. 1. §

³ Tvtv. 2. § (1)

⁴ A Településképi törvény végrehajtására kiadott 400/2016. (XII.5.) Korm. rendelet lényegében a 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet módosította. A fogalmakat ez utóbbi 2. paragrafusa tartalmazza.

1. kép/pict.: Hódmezővásárhely, településképi arculati mintakönyv 2016 / Settlement Image Manual, Hódmezővásárhely 2016

(FORRÁS: [HTTPS://ISSUU.COM/HOMIPACI/DOCS/HODMEZO_MINTA](https://issuu.com/homipaci/docs/hodmezo_minta))

The act on the Protection of Settlement Image came out in June 2016, with the requirement that councils have to prepare their decree on settlement image within a short time.¹ The Settlement Image Manual (Településképi Arculati Kézikönyv) should be prepared as a background material for this decree. The government also edited a guide, based on previously compiled sample manuals. This study presents the instructions, the elements taken into consideration and their rating that appear in the Guide and in the sample manuals and it analyses the material in a home and international context. The evaluation of the already prepared manuals is not subject to this study.

SETTLEMENT IMAGE MANUAL

The purpose of the Act on the Protection of Settlement Image is “to support building investment as well as to protect and shape the special image

of Hungarian towns, based on social involvement and consensus”.² The second paragraph defines the meaning of settlement image and its protection. “Settlement image protection covers the preservation or the shaping the characteristic, precious and architectural image and structure of a settlement or a part of it – taking into account architectural, landscape and monument preservation values.”³ This formulation includes both image and structure, which – against our first impression – refers to a three-dimensional analysis. However, the implementing regulation of the act makes clear that the protection of the settlement means the image, the appearance of the settlement, namely the spectacle. “According to this regulation ... *the image* is the decisive visual characteristic of a settlement that can be manifested in culture, urban scale, form, material (mediated feeling) and in quality (style)”.⁴

The Guide – as an official help to prepare the settlement image manuals

1 Act No 2016. LXXIV. (2016. VI. 23.) on the protection of settlement image. It was changed by the Act No 2017. CIV. (2017. VI. 23.) on the change of the Act No 2016. LXXIV. (2016. VI. 23.) The second act slightly extended the deadlines.
2 Act No 2016. LXXIV. 1. §
3 Act No 2016. LXXIV. 2. § (1)
4 The No 400/2016. Implementing Regulation is a modification of the 314/2012. Implementing Regulation. The definitions are in the 2 paragraph of the former.

A végrehajtási rendelettel egy időben, 2016 decemberében jelent meg a településképi arculati kézikönyvek elkészítését segítő Útmutató. Az Útmutató szerint a településképi arculati kézikönyv „a lakosság tájékoztatását segítő, szemléletformáló kiadvány”, amely egyúttal egy „újonnan bevezetett szabályozási műfaj” is.⁵ Vagyis egy olyan segédlet, amely elfogadása után előírássá válik. A kézikönyvek törzsanyaga öt fejezetet tartalmaz a következő sorrendben: 1. a település bemutatása 2. az egyes, településképi szempontból meghatározó építészeti, táji és természeti értékek 3. az eltérő karakterű területek lehatárolása 4. egy építészeti, településképi útmutató a területhez igazított ökölszabályok formájában és végül néhány jó példa az épületektől a részletképzésen át, a zöldfelületek kialakításáig. Az Útmutatót a szerzők a 314/2012. (XI. 8.) számú kormányrendeletben foglaltak alapján állították össze, az egyes részek arányára, terjedelmére azonban sem az Útmutatóban, sem a kormányrendeletben nem találunk előírásokat. A szempontok, vizsgálatok ajánlott súlyozására így a minta kézikönyvekből következtethetünk. (Kép 1)

A kézikönyv terjedelme természetesen függ a település nagyságától, így míg a közel 50.000 lakosú Hódmezővásárhely kézikönyve 178 lap, addig a 7.500 fő körüli népességű Piliscsabáé 40, a 10.000 lakosú Budakalászéé 49 lapot tesz ki.⁶ Az adott terjedelem felosztásának a vizsgálata további tanulságokkal szolgál. A település bemutatása mindhá-

rom esetben a legszükségesebb információkra szorítkozik, ami érthető, hiszen a cél nem a települési monográfia megírása volt. A település történeti fejlődése így leginkább a harmadik részben, az eltérő karakterű területek lehatárolásában jelenik meg, hiszen a különböző települési struktúrák szorosan kötődnek kialakulásuk szerves vagy épp tudatos voltához, az pedig az egyes korokhoz. Érdekes, hogy az Útmutató az eltérő karakterű területek számának 5-10 elemében való korlátozását javasolja, feltételezve, hogy ennél több egység nehezíti a megértést.⁷ A teljes anyag terjedelmével ellentétben a lehatárolt területek száma nem feltétlenül függ a település méretétől: Piliscsabán négy, Budakalászon tíz területet határoltak le a készítő, míg Hódmezővásárhelyen nyolcat. Az Útmutató a területek osztályozásánál meghatározó szempontként az építészeti elemek mellett a település- vagy tájkaraktert adja meg. A minta kézikönyvekben az egyes területek sajátosságainak a leírásában azonban már túlsúlyba kerülnek az építészeti jellemzők (oldalhatáron álló beépítés, földszintes vagy emeletes épületek, oromzatos vagy utcával párhuzamos párkány stb.) A használt anyagok, a homlokzatkezelés (vakolat, természetes anyagok, faburkolat stb.) mint karakterjegyek szintén több leírásban megjelennek, de a telekméret, a telekstruktúra, az utcaszerkezet, vagy a növényzet csak esetenként. A tájról, a domborzatról és a telekhasználatról, mint lehetséges kategória képző ténye-

⁵ Útmutató településképi arculati kézikönyvek készítéséhez (2016): Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest, p.7.

⁶ Hódmezővásárhely településképi arculati kézikönyv (2016): Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest. Piliscsaba településképi arculati kézikönyv (2016): Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest. Budakalász településképi arculati kézikönyv, (2016) Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest. A negyedik minta kézikönyvet, mely a körülbelül 1300 lakosú Csomád településről készült, nem vizsgáltuk.

⁷ Útmutató, p. 2.

2.a-b kép/pict.:

Városi homlokzat /
Street facade in a town
(FORRÁS: TAK.
LECHNERKOZPONT.HU)

– came out in December 2016, parallel with the implementing regulation. According to the Guide, the settlement image manual is made “to inform the inhabitants and shape their attitude”, but it is also a “newly introduced type of regulation”.⁵ Namely, it is a manual, which after it has been officially accepted turns to be a rule. The core material of the sample manuals consists of five chapters in order: 1. Introduction of the settlement 2. Architecture, landscape and natural values decisive for the settlement image 3. Demarcation areas of different character 4. Architectural guide in the form of rule of thumbs 5. Good practice suggestions from buildings and details up to green spaces. The structure of the Guide is based on the Implementing Regulation, but there is no reference to the length or on the ratio of the individual parts either in the Regulation or in the Guide, so this can be deduced only from the sample manuals. (Pic 1)

Naturally, the scope of a manual depends on the scale of the settlement: Hódmezővásárhely with nearly 50,000 inhabitants has a manual with 178 pages, while Piliscsaba with about 7,500 and Budakalász with 10,000 inhabitants have sample manuals with 40 and 49 pages.⁶ The examination of ratios within the given page number is instructive. The introduction of the settlements is always short, which is understandable, as the intention was to prepare a manual, not a monograph.

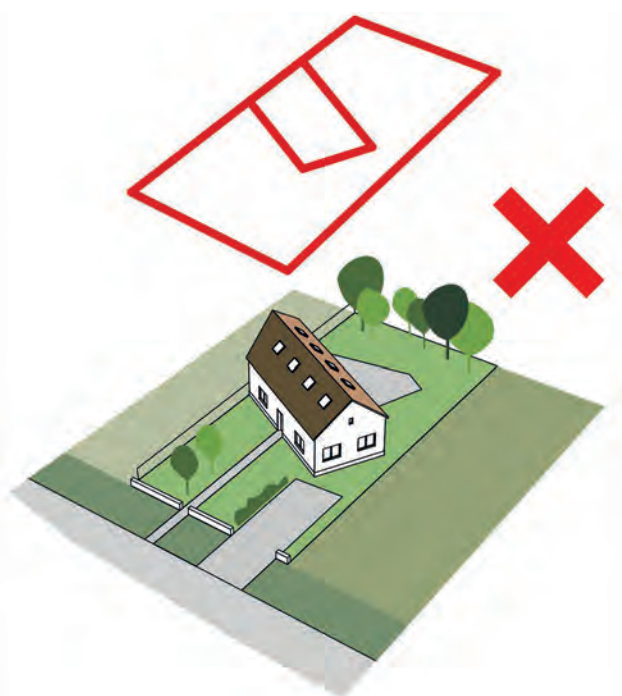
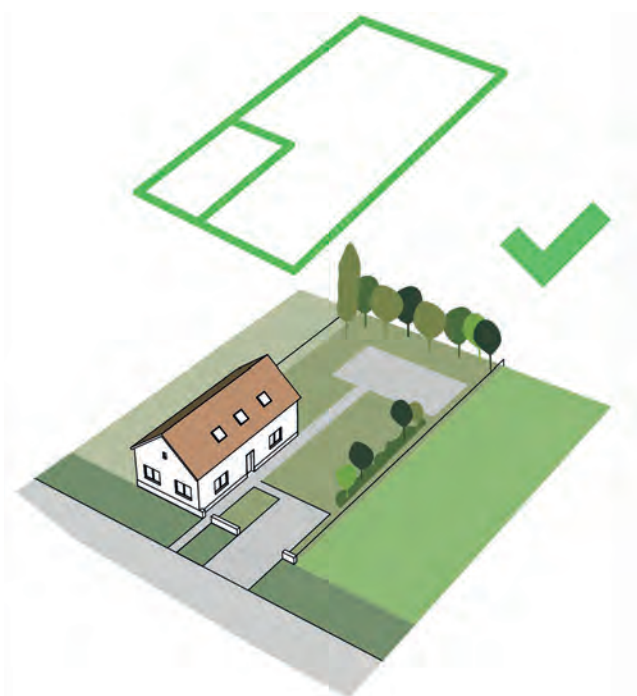
As a consequence architectural history is mainly represented in the third part, in the demarcation of the different areas: characteristic settlement structures, their planned or organic character is closely related to the period and intention that created them. Interestingly, the Guide suggests limiting the number of structures based on the assumption that too many units would make the overview difficult.⁷ However, the number of demarcated areas is not necessarily in connection with the size of the settlement: four parts have been defined in Piliscsaba, ten in Budakalász, while there were found only eight different territorial characters in Hódmezővásárhely, which is the largest of the three towns. According to the Guide, the demarcation of the areas has three key aspects: the architecture, the settlement and the landscape character. Against the intended triple aspects system, the description of the areas is dominated by architectural characteristics: freestanding houses or closed-row buildings in the street view, single-story or multi-story houses, gables facing the street or eaves parallel to it etc. Building materials, treatment of facades (plaster, brick, stone or wood etc.) are often mentioned, too – but the size or the shape of the plot, the built-in ratio, the structure of streets or the vegetation have hardly any reference. The landscape, the topography of the area or the use of the plots – as possible influencing aspects

⁵ Útmutató településképi arculati kézikönyvek készítéséhez [Guide for settlement image manuals] (2016): Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest, p.7.

⁶ Hódmezővásárhely településképi arculati kézikönyv [Hódmezővásárhely Settlement Image Manual] (2016): Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest Piliscsaba településképi arculati kézikönyv [Piliscsaba Settlement Image Manual] (2016): Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest Budakalász településképi arculati kézikönyv [Budakalász Settlement Image Manual] (2016) Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest. We didn't include into the study the fourth sample manual made about Csomád which has approximately 1300 inhabitants.

⁷ Guide, p. 2.

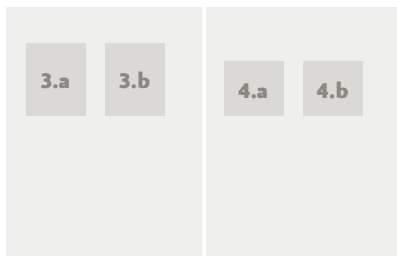
zóról, egyáltalán nem esik szó a leírásokban.⁸ Ugyanez az építészeti túlsúly érhető tetten a településképi szempontból meghatározó építészeti, táji és természeti értékek felsorolásánál: a minta kézikönyvek második, Örökségünk című fejezetébe jellemzően a már országos vagy helyi védelem alatt álló épületek kerültek be. A természeti értékek itt is kisebbségben maradtak, se Hódmezővásárhely hosszú, se Piliscsaba rövidebb értéklistán nem szerepel egyetlen természeti elem sem, Budakalász kézikönyve is egyedül a Barát-patakot említi.

Mindhárom kézikönyv legnagyobb terjedelmű részét a negyedik fejezet, az építészeti és településképi útmutató teszi ki, ami a vállalt műfajból – kézikönyv – logikusan következik, hiszen a szándék szerint a használók, az építetők-építkezők a kiadványt egy fajta tanácsadóként fogják használni. A települések első lépésben lehatárolt különböző karakterű területeire az adott terület szerinti, eltérő javaslatokat várnánk, de ez csak részben teljesül. A javaslati rész minden esetben hat elemet vizsgál: épületmagasság, tetőhajlásszög, tetőforma, telepítés (és színek), terepalakítás és kerítés. A magyarázó ábrák lényege az illeszkedés: a földszintes házak közé lehetőleg földszinteset építünk, ahol az épü-

leteknek utcára merőleges az oromzata, ott mi is ezt kövessük, ha a tetők hajlásszöge meredek, ne építsünk kishajlású tetőt és így tovább. A jellemzően zárt-sorú beépítésű városrészekhez azt kapjuk tanácsként, hogy folytassuk a zárt-sorú beépítést, míg a jellemzően szabadonálló beépítésű területekhez, hogy folytassuk a szabadonálló beépítést. (Kép 2a/2b) A színekre és a kerítésre kapott javaslatok ugyanebben a szelvényben készültek: a homlokzat színével, a kerítés áttörtségével illeszkedjünk az utca már megépült elemeihez. A telken belüli elrendezéshez (a szerzők ezt értik telepítésen) mindössze annyi segítséget kapunk, hogy az épület koordinátaival kövessük a telekhatárok adta irányt, lejtős terepen pedig úgy választjuk meg az épület padlószintjét, hogy hozzunk létre földgyenleget. (Kép 3a/3b Kép 4a/4b) Ez utóbbi általános építészeti-műszaki evidencia, mint ahogy az is, hogy a belvíz veszélyes területeken az épületeket a telkek legmagasabb pontjára kell telepíteni.⁹ Összefoglalva: a településképi útmutatók, megfelelően a címenek – „településképi arculati kézikönyv” – valóban csak a településképpel foglalkoznak, azon belül is leginkább az utcaképpel. Mintha készítőik végigsétálva a település utcáin, ott kerestek volna for-

⁸ Ez alól részben kivétel Budakalász arculati kézikönyve, amelyben a tíz lehatárolt terület között egy felhagyott iparterület és egy aktív ipari és kereskedelmi zóna is szerepel. Igaz, a hivatalosan lakótelek besorolású telkek tényleges használatáról itt sem esik szó. Budakalász, pp. 20-21.

⁹ Hódmezővásárhely, p. 92.

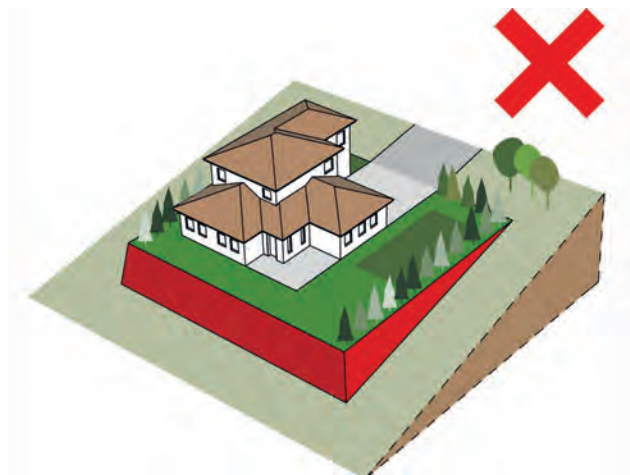
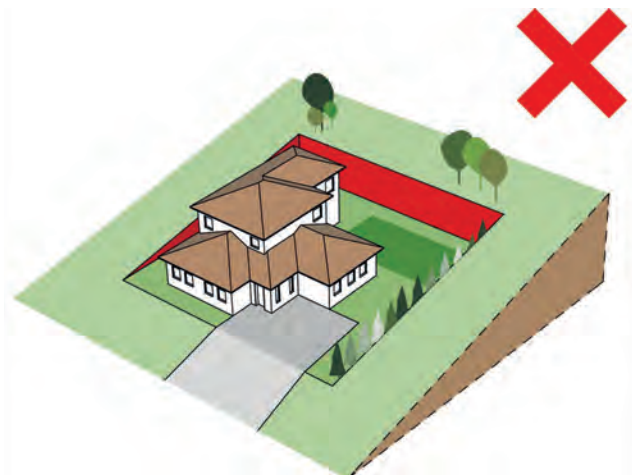

3.a-b kép/pict.:

Ház a telken /
House on the plot
(FORRÁS: TAK.
LECNHERKOZPONT.HU)

4.a-b kép/pict.:

Terepalakítás,
negatív példák /
Earthwork, not
recommended
(FORRÁS: TAK.
LECHNERKOZPONT.HU)

– are never mentioned in the descriptions.⁸ The same dominantly architectural approach can be detected in the second chapter named “Our heritage”. The list of architectural, landscape and natural values, which are decisive for the settlement image contains mainly the well-known buildings of national and local architectural heritage. Natural values represent a significant minority also in this part: neither the Hódmezővásárhely nor the Piliscsaba list mentions any of them, while in the case of Budakalász we find the Barát-brook alone.

Majority of the three publications is devoted to the number fourth item, to the architectural guide. This is logical, since the manual is intended to be an advisory source for the builder. As such we would expect different suggestions for the different areas of the settlement, but this is only partially fulfilled. The architectural guide scans the same features in each case: building placement and height, roof shape and angle, earthwork, colour and fence. In case of closed-row street view, the manual suggests to continuing the closed-row, while if the street is characterised by free-standing houses, the manual proposes to design free-standing

buildings. (Pic 2a/2b) Recommendations for how to define the colour of the façade or the style of the fence are similar: new buildings should follow the existing features of the street view. Concerning the placement of the building on the plot the manual suggests to keep the building parallel with property line, and that – in case of a sloping plot – we should define the floor level so that to minimize the earthwork. (Pic 3a/3b Pic 4a/4b) This latter aspect is an evidence in construction technique, just like the other suggestion namely that building should be settled on the highest part of the plot if there is an inland water hazard in the area.⁹ To sum it up: the manuals – according to the title, “settlement image manual” – really only deal with the image of the settlement, especially with the street view. Just as if the authors were walking along the streets of the towns and they were looking for special details and attractive elements (all three publication is full of coloured photos of gates, windows and fence posts) and impressions. But would this be the settlement protection? Is it enough to pay attention to the sight, to the street view if we mean the protection the settlement values?

⁸ The only (partial) exception is the Budakalász manual which lists ten different areas, among them we find an abandoned industrial zone and an active industrial and commercial zone. However neither here we find any information about the real use of the living areas. Budakalász, pp. 20-21

⁹ Hódmezővásárhely, p. 92.

5

5. kép/pict.:

Veszprém, A vár a szabadnép utcából nézve, 1957 / Veszprém, The castle seen from the Szabadnép Street, 1957 (FORRÁS: FORTEPAN 121007, [HTTP://WWW.FORTEPAN.HU](http://www.fortepan.hu))

mákat, elemeket, részleteket – mindhárom kézikönyv bőven tartalmaz fotókat kapukról, ablakokról, kerítésoszlopokról – és hangulatokat. De vajon ennyit jelent-e a település védelme? Elég-e a látványra, az utcaképre figyelni, ha valóban települési értékvédelemről beszélünk?

VÁROSKÉPEK - MŰEMLÉKEK

A látványközpontú megközelítésnek persze komoly előzményei vannak a hazai városépítészeti szakirodalomban. A városkép, a településképzés vizsgálatának hőskora az 1950-es években volt, amikor az Építésügyi Minisztérium kezdeményezésére, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjával együttműködésben elkészült 74 település városképi és műemléki felmérése.¹⁰ Ezekre a kutatásokra alapozva adta ki a Műszaki Könyvkiadó a *Városképek - Műemlékek* sorozat kilenc kötetét 1956 és 1964 között.¹¹ Az első kötet előszavában Papp Imre, a várostervezés akkori irányítója így foglalta össze a sorozat célját: „E sorozat egyik célja éppen az, hogy feltárja a fejlődés során kialakult műszaki alkotások települési együttesében rejlő esztétikai értékeket.”¹² Visszatekintve némileg másként látta a célokat Granasztói Pál,

aki maga is részt vett a felmérésekben. „A városképi és műemléki vizsgálatok, ha nem is kimondottan, de valójában és részben azt a célt is szolgálták, hogy a historizáló formákkal való új városépítéshez a példát, a tanulságokat adják.”¹³ Nos, mire az eredmények a nagyközönség elé kerültek, a szocreál historizmusán már túljutott az építéspolitikai, és az építészeti gyakorlat. A történeti városok értékeinek a közzététele így bizonyos mértékig épp az intenzív városátépítést próbálta ellentételezni a maga módján. A *Városképek - Műemlékek* sorozat jellemzően 200 lap terjedelmű köteteknek mintegy a felét teszi ki a műemlékek és a városképi jelentőségű emlékek számba vétele és dokumentálása. A könyvek másik, pontosabban az első fele két részre oszlik: a város történetét és a városképet bemutató fejezetekre. Ez utóbbi, a városképi – a megjelenés idejének előrehaladtával fényképekkel egyre gazdagabban illusztrált – rész a sorozat címének megfelelően valóban a városlátogató által tapasztalt látványval, benyomásokkal foglalkozik. (Kép 5)

A leírásokban a város és a táj kapcsolata jellemzően a településhez közelítve jelenik meg, és a legnagyobb szerepet ott kapja, ahol maga a város valamely karakteres természeti környezetben

10 A kutatásokat a Városépítési Tervező Vállalat készítette. A Lechner Tudásközpontban jelenleg 16 város 1952 és 1954 között készült városképi és műemléki vizsgálatának a dokumentációja található.

11 A könyvek a megjelenés sorrendjében: Veszprém, Pécs 1956; Pápa, Vác 1959; Szeged, Szentendre 1960; Kecskemét 1961; Miskolc 1962; Tata 1964

12 Korompay György (1957): *Veszprém. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, p. 5.* (második kiadás)

13 Granasztói Pál (1976): *Városaink sorsa. Magvető Kiadó, Budapest, p. 42.*

TOWNSCAPES - MONUMENTS

The visual approach of towns has a history in Hungarian urban design literature. The investigation of townscape goes back to the 1950s when the Ministry of Building Administration in cooperation with the National Centre of Museums and Monuments initiated the research of several settlements covering their townscape and monuments.¹⁰ Based on the above research nine volumes came out in the *Városképek - Műemlékek* (Townscapes - Monuments) series edited by the Műszaki Könyvkiadó.¹¹ Papp Imre, then director of town planning at the ministry summarized the aim of the editions as follows: "One of the aims of this series is to discover the aesthetic values inherent in the urban ensembles that have emerged during their development."¹² Looking back Granasztói Pál – who himself participated in the surveys – remembered other reasons. "These surveys on townscape and monuments – even if they did not express it directly – served to present examples and samples for the new town planning of the period, historicism, at least partly".¹³ Well, by the time the editions came out and the public might read them, politics and architectural practice stepped over the historicism of socialist realism. Though the publications of historic towns acted more or less as a compensation of the emerging modern renewals all around the country. The *Townscapes - Monuments* editions are divided into two more or less equal parts, where the second half contains the detailed list of monuments. The first part, approximately 100 pages are shared between the description of the history of the town and the townscape. The townscape chapter – which with the passage of time included more and more photographs – according to the title of the series, really concentrated on the experience and impressions of the visitors. (Pic 5)

The relationship of the landscape and the town usually appears in the descriptions of a process of approaching the settlement from a distance, and the landscape plays an important role only if the town is situated in a characteristic, special natural surroundings. "Looking down from the mountain ridge north of the town, the city appears embedded into the landscape, in the wreath of nature. The direct impression of architectural elements is fading" – writes the author about the city of Pécs.¹⁴ Nature is interpreted as experience also when the visitor is already inside the town, and he/she catches the sight of the river Danube. "Looking from the Bartók Béla Street through a narrow opening, we catch the sight of the Danube and the island, the mountains of the other shore, far away but yet close."¹⁵ Silhouette, sight, mass effect, impression: these are some key expressions in the description of the relationship between the town and its natural surroundings. While walking in the city the authors of the descriptions concentrate rather on the shape of the squares, their connections and on the effects made by the surrounding buildings. "This experienced unity is present against the change of time. Not only because the most important buildings are in baroque or in late baroque style, but because – regardless their age, function or style – they are characterized by a provincial simplicity, with a plastered and not very fragmented facade which is so well-known in Hungarian towns."¹⁶ The above kind of interpretation appears also in some other volumes of the series, showing that the evaluation of street views, squares and townscapes are how much depends on the idealized image of the Hungarian small and medium-sized towns. (Pic 6 Pic 7)

Beyond the description of walks, moods, impressions and experiences we hardly find any reference in the text how topography effects on the town

10 Research was made by the *Város-építési Tervező Vállalat* (City Planning Company). At present 16 documentations from 1952 to 1954 can be found in the collection of the Lechner Knowledge Center, Budapest.

11 In order of appearance : *Veszprém, Pécs 1956; Pápa, Vác 1959; Szeged, Szentendre 1960; Kecskemét 1961; Miskolc 1962; Tata 1964*

12 *Korompay György (1957): Veszprém. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, p. 5. (second edition)*

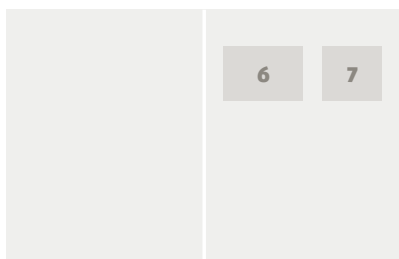
13 *Granasztói Pál (1976): Városaink sorsa. Magvető Kiadó, Budapest, p. 42.*

14 *Dercsényi Dezső, Pogány Frigyes (1956): Pécs. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, p. 81.*

15 *Dercsényi Dezső, Granasztói Pál (1960): Vác. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, p. 76*

16 *Dercsényi, Granasztói (1960) p. 70.*

6. kép/pict.: Pécs, Széchenyi tér, 1954 / Pécs, Széchenyi Square, 1954 (FORRÁS: FORTEPAN 76674, [HTTP://WWW.FORTEPAN.HU](http://www.fortepan.hu))

7. kép/pict.: Kecskemét, Kossuth tér, 1955 /

található. „A várostól északra húzódó gerincvonulatról letekintve, már tájba ágyazva, s természet koszorújában jelenik meg a város. Az építészeti elemek közvetlen élménye elhalványul” – írja Pécsről a szerző.¹⁴ A természet a város belsejéből kitekintve is élményként jelenik meg, mint például a Duna megpillantása. „A Bartók Béla utcán, kis résen át ugyan, de a közelben megpillantjuk a Dunát és a túlparti szigeteket, hegyeket.”¹⁵ Sziluett, látvány, hangsúly, tömeghatás, ezek a kulcsszavak város és környezet kapcsolatának a leírásában. A városban sétálva a leírások készítői immár a térformára, a terek kapcsolataira, tágasságára, illetve a tereket körülvevő, az utcákat szegélyező épületek keltette hatásra figyelnek. „Ez az egységesség az említett időbeli fejlődés ellenére nagymértékben fennáll, nem csak azért, mert a jelentősebb épületek általában barokk, copf stílusúak, hanem azért is, mert valamennyiüket – korra, rendeltetésre, stílusra tekintet nélkül – általában bizonyos provinciális egyszerűség, vakolatarchitektúra, a magyar városképekre annyira jellemző, keresetlen, kevésbé tagolt nyugalmas formavilág jellemez.”¹⁶ Az idézethez hasonló közelítés a sorozat több kötetében is fellelhető, mutatva, hogy az utcák, terek, városképek értékelése mennyire függ a kor idealizált (hazai) kis- és középvárosi városképétől. (Kép 6 Kép 7)

A séták, hangulatok, benyomások és élmények leírása mellett alig találunk utalást például a domborzat utcahálóza-

tot, telekméretet, városszerkezetet alakító hatására. A homlokzatok mögé ritkán tekintenek a szerzők, ha mégis, ez a megközelítés is könnyen vezet el a szép látvány kiemeléséhez.¹⁷ Bár a város formáját, látványát meghatározta történelme, a történelmi fejezetekben kevés a térkép, helyette viszont vannak középkori metszetek és újkori rézkarcok, amelyek jellemzően kellő távolságból mutatják a település összképét. Ha mégis van térkép, az – többnyire elnagyoltan – a középkori városszagot ábrázolja. A telkek és utcák változásáról, az egymásra rakódó rétegekről, a ma csak kutatással visszafejthető módosulásokról nincs szó, legfeljebb egy-egy műemlék kapcsán.¹⁸

A *Városképek – Műemlékek* sorozat szerzői építészettörténészek és városépítészek voltak, és ahol két szerző szerepel, ott – bár ezt nem jelzik külön – a *Városképek* fejezet biztosan a városépítész munkája. Granasztói Pál, Korompay György és Pogány Frigyes, hogy csak a legismertebbeket említsük a szerzők közül, a korszak kiemelkedő városépítészeti teoretikusai voltak, akiknek a *Városképek – Műemlékek* sorozatból kiolvasható szemléletét más városépítészeti munkáikból is ismerhetjük.¹⁹ 1947 és 1960 között megjelent tanulmányaikban²⁰ hangsúlyozottan a városok esztétikai elemzéséről, a város szépség problémáiról, a városképről írtak, bár a látványt sohasem fogadták el az egyedüli értékelési szempontnak. „A városnak bárminő képszerű látványa városkép” – definiálja a fogalmat Granasztói Pál aka-

14 Dercsényi Dezső, Pogány Frigyes (1956): Pécs. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, p. 81.

15 Dercsényi Dezső, Granasztói Pál (1960): Vác. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, p. 76.

16 Dercsényi, Granasztói (1960) p. 70.

17 „A terepforma nagy egységesítő erő. Rajta a település lehet különböző korokból származó, egészben véve mégis erősen érvényesül a terepalakulat egységbe kovácsoló hatása. A természetes terepforma változatos szépsége olyan előny, amely a városképben messzire kiható jelentőségű.” Korompay (1957) p. 78.

18 Vác belvárosának egy részéről találunk a könyvben ilyen telkekre lebontott és követett változás-történetet – igaz, a történelmi fejezetben. Dercsényi, Granasztói (1960) pp. 33-38.

19 Érdekes, hogy a művészettörténész Zádor Anna a sorozatról írt kritikájában épp annak újító, urbanista szemléletét emeli ki és kritikával csak a történelmi, illetve a műemléki részt illeti. Zádor Anna (1962): *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények Vol.6 (1) pp. 180-183.*

20 Néhány példa: Pogány Frigyes (1947): *A város szépség problémái. Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest*; Fürst János, Granasztói Pál, Pogány Frigyes (1955): *Városépítészeti, Településtudományi Közlemények Vol.4 (7) pp. 14-53.*; Korompay György (1959): *A városépítészeti esztétikai alapismeretei. Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest*; Korompay György (1960): *Településeink esztétikai elemzése. Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest.*

structure, on the street network or on the scale of the plots. The authors hardly look behind the surface of the facades, if so, then it easily ends in praising the beautiful view.¹⁷ Although the shape and the image of a town are defined by its history, there are only a few historic maps in the books. Instead, they are illustrated with medieval engravings and new age etchings, giving a general and distant view of the settlement. If there is included a map at all, that is the map of the medieval city centre, roughly presented. There is no information about the change in the street structure or the built-in fabric, or about the layers of historical periods, detectable only with a thorough historical, scientific research, except the case of monuments.¹⁸

Authors of the series *Városképek - Műemlékek* were architectural historians and urban designers. In the case when two authors are listed – though this is not indicated – the chapter on the townscape was surely written by an urban designer. Granasztói Pál, Korompay György and Pogány Frigyes – just to mention the most well-known authors – were the leading theorists on urban planning and design of the time, whose approach to the discipline was known also from their other works.¹⁹ Reviewing

their studies written between 1947 and 1960²⁰ we find that they concentrated also on the aesthetic analysis of towns, on the problems of townscape beauty and image, although they never took the spectacle as an exclusive aspect of evaluation. “Any pictorial image of the town is called townscape” – Granasztói Pál defines the concept in his book of 1972, which was based on his academic thesis work. However, with some pages later he adds, that “towns are built not for watching them – from a tower or a peak of a mountain – but to live in them.”²¹ Against this clarification, the most of the book deals with townscape, though the author extends the human experience also to the third dimension, to space.²² Another seminal book – *A szép emberi környezet* (The beautiful human environment) by Pogány Frigyes – came out also in the 1970s. (Pic 8) He analyses the environment in its broad sense, namely starting with the interiors through built environment up to natural surroundings.²³ Pogány focuses on how humans experience the environment while moving, but – when he touches the connection between natural and built scenes – he also addresses the question of still images. According to his remarks for example in the foreground

17 „The morphology of the terrain has a big unifying force. Even if the parts of the settlement were built in different ages, they are forged together on this base. The varied beauty of the natural morphology of the terrain has a far-reaching advantage in the townscape.” Korompay (1957) p. 78.

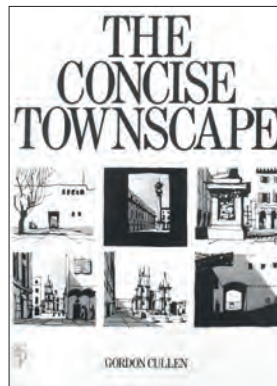
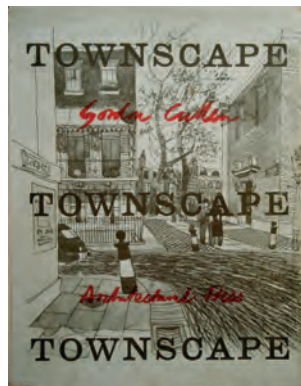
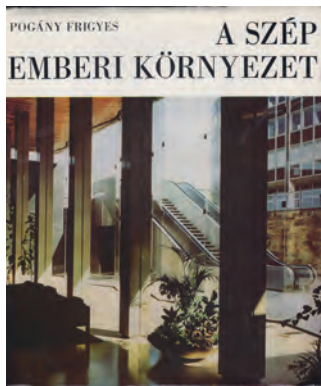
18 We find such a detailed history of the plots followed in maps in case of the very town centre of Vác – well, it is in the history chapter. Dercsényi, Granasztói (1960) pp. 33-38.

19 It is interesting that in her review the art historian Zádor Anna, praised the innovative urban approach of the series and she criticized only the historic and monument preservation parts. Zádor Anna (1962): *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények Vol.6 (1)* pp. 180-183.

20 A few examples: Pogány Frigyes (1947): *A város szépség problémái* [Problems of town beauty], *Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest*; Fürst János, Granasztói Pál, Pogány Frigyes (1955): *Városépítészeti [Architecture of towns], Településtudományi Közlemények Vol.4 (7)* pp. 14-53.; Korompay György (1959): *A városépítészeti esztétikai alapismertetei* [Rudiments of town aesthetics], *Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest*; Korompay György (1960): *Településeink esztétikai elemzése* [Aesthetic analysis of our settlements], *Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest*.

21 Granasztói Pál (1972): *Ember és látvány városépítészetiünkben* [Men and spectacle in our town architecture], Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 26. és 46.

démiai értekezése anyagára épülő 1972-es könyvében. Néhány oldallal később azért hozzáteszi, hogy „a várost nem azért építik, hogy nézzük, éppenséggel egy toronyból vagy hegyről, hanem azért, hogy benne éljünk.”²¹ E pontosítás ellenére a könyv legnagyobb része a városképpel foglalkozik, bár annak érzékelését kiterjeszti a harmadik dimenzióra, a térre is.²² Szintén már a hetvenes években jelent meg Pogány Frigyesnek *A szép emberi környezet* című könyve, amely a környezetet a legtágabb értelemben, a belső terektől a művi, épített környezeten át a természeti környezetig vizsgálja.²³ (Kép 8) Bár Pogánynál az esztétikum szempontjából a mozgás közben érzékelt tér hatása kap központi szerepet, a természeti és a művi környezet kapcsolatáról írva, a szerző néhány ábrával a statikus látvány elemzésére is kitér. Ezek szerint például a hullámos kontúrú dombok előterében a hármas gyárkémény látványa „fokozza a háttérrel a kontraszthatást”, „a magas hegyek előtt a sokszintes beépítés általában elfogadható”, míg a hegytetőre épített magasház „bántó, már-már komikus léptékhiba.”²⁴

VÁROSKÉP ÉS VÁROSI TÁJ

A városok fent leírt, formai, látvány- és élményközpontú leírása azonban nem csak Magyarországon volt ismert és elterjedt, hanem nemzetközileg is. Gordon Cullen 1961-ben kiadott *Townscape* című könyve, annak a várost vizuálisan,

mintegy képsorozatok tapasztalataként érzékelő felfogása és vizsgálati módszere sokáig hatott a huszadik században.²⁵

Cullen egy 1949-es cikkével a háború utáni angliai újjáépítést meghatározó pittoreszk szemlélethez adott gyakorlati útmutatót,²⁶ és bár mire a módszer könyv formájában is megjelent, az angol építészet élvonala egy másik, radikális irányba váltott, a könyv tovább hódított. (Kép 9) Cullen megközelítésének a lényege az érzelmi tapasztalás, amelynek három eleme van: a „sorozatokban való látás” (serial vision), ahogy a városkép kibontakozik, miközben haladunk a „hely”, vagyis a térben mozgó egyén testének és környezetének a kapcsolata (közel/távol, nyitott/zárt) és a „tartalom”, ami itt a színeket, anyagokat, textúrát, léptéket jelenti. Túl azon, hogy a módszer az egyéni tapasztalásra épül, feltételezve annak objektív, kultúrától független voltát, a fontosnak tartott elemek is egyéni válogatásra utalnak. „A Townscape csak egyes tájképi elemekkel foglalkozik (fák, útpadkák, kanyargós utak), valamint az útburkolattal, az árnyékolókkal, a tetőhajlásszöggel és az anyagokkal, a színekkel, amelyek a városi környezet javítását szolgálják.” – foglalta össze fenntartásait a módszer egy kritikusa.²⁷ Egy friss elemzés szerzője egészen odáig megy, hogy Gordon Cullen gazdagon illusztrált könyve megrajzolt és modellezett egy idealizált és vágyott épített környezetet, amivel tulajdonképpen a fogyasztói igényeket szolgálta ki. „A rajzok elhitették az emberekkel,

²¹ Granasztói Pál (1972): *Ember és látvány városépítészetünkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 26. és 46.

²² „A képszerű hatásoknak részleteiben és még inkább egészükben térérzést, térhatást kell kifejezniük a nézőknek térélményhez kell elérkezniük.” Uo. p. 123.

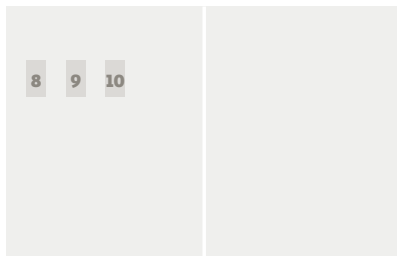
²³ Pogány Frigyes (1976): *A szép emberi környezet*. Gondolat Kiadó, Budapest.

²⁴ Pogány (1976) pp. 287-288.

²⁵ Gordon Cullen (1961): *Townscape*. Architectural Press, London. Érdekes, hogy a fent említett hazai könyvek szerzői a városkép vizsgálatok előzményeként – a saját korábbi írásaikkal mellett – jellemzően német forrásokra hivatkoznak. Ha említenek is angol nyelvű irodalmat, a tételek között Gordon Cullen könyve nem szerepel.

²⁶ Gordon Cullen (1949): *Townscape Casebook*. *Architectural Review* 12. pp. 363-372.

²⁷ Micha Bandini (1992): *Some architectural approaches to urban form*. In.: J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham, eds., *Urban Landscapes: international perspectives*, Routledge, p. 147.

8. kép/pict.:

Pogány Frigyes:
A szép emberi
környezet, 1976 /
Frigyes Pogány:
The beautiful human
environment, 1976

9. kép/pict.:

A Townscape 1961-es
kiadásának címlapja /
Cover of Gordon Cullen's
Townscape from 1961
(FORRÁS: [HTTPS://
FONTSINUSE.COM/
USES/2381/
TOWNSCAPE-BY-GOR-
DON-CULLEN](https://fontsinuse.com/uses/2381/townscape-by-gordon-cullen))

10. kép/pict.:

A The Concise
Townscape 1971-es
kiadásának címlapja /
Cover of Gordon Cullen's
The Concise Townscape
from 1971
(FORRÁS: [HTTPS://
READINGURBAN
PHOTOGRAPHS.COM](https://readingurbanphotographs.com/2016/05/10/walking-and-look-at-the-concise-townscape-1971/)

/2016/05/10/
[WALKING-AND-LOO-
KING-GORDON-CULLEN-
AND-GABRIELE-BASILI-
CO/](https://walking-and-look-at-the-concise-townscape-1971/))

of the undulating mountain ridge the triple factory chimney “enhances the contrast”, the multi-storey building standing in the foreground of high mountains is usually acceptable”, but a high-rise building erected on the top of a hill is “hurtful, sometimes even ridiculous mistake of scale.”²⁴

TOWNSCAPE AND URBAN LANDSCAPE

The approach of towns, based on images and experiences, as described above was well-known and current not only in Hungary but also internationally. Gordon Cullen's book, the *Townscape*, and his research method, based on visual experience as an approach to towns, had a long-lasting effect on urban design in the 20th Century.²⁵ Cullen's proposal was first published in an article, with the intention to offer a practical guide to picturesque approach in post-war England.²⁶ The book became a bestseller, against the fact, that in 1961, when it was published, English architecture – at least its radical, internationally accepted branch – followed another direction. (Pic 9) Cullen identified three factors affecting the emotional experience, and he put them the focus of his approach. The first is the “serial vision”, the unfolding of the town's scenery as one is moving along and experiences it. The second is the “place”, that is the physical relationship of the moving human being to the environment (near/far, enclosure/openness), and the third is the “content”, found in the material

aspects of town fabric, like colour, texture, scale, character. This method is based on personal experience, assuming that personal experience can be objective, independent of the viewer's culture. What is more, even the supposed decisive elements are the result of the author's personal selection and taste. “*Townscape* has been perceived largely as the manipulation of landscape elements (trees, earth berms, curving roads) and the use of cobbles, awnings, sloped roofs and the variety of materials, colours and textures to improve the urban environment” – as a reviewer of the method summarised his reservations.²⁷ The author of a recently published book even states that Gordon Cullen's richly illustrated book presented a nicely drawn and modelled, but idealized and desired built environment, so eventually it served a consumer demand. “„Responsible for implanting in people's mind the idea (and myth) that a modern-picturesque city is fun, sociable, and exciting, Cullen's images have become reality itself and shaped the city.”²⁸ From this aspect, it is not a coincidence, that the second edition of Cullen's book that came out under the title *The Concise Townscape* in 1971, has many reprints since 1990. (Pic 10) Its approach was re-discovered by the architectural post-modern, but the inherent historicism and image orientation survived even the decline of the trend.

The fundamental problem of the Cullenian townscape is that – beyond the previously mentioned questions – it

²² „Pictorial effects have to express – in their parts but especially as a whole – the feeling, the dimension of space: the spectators should receive a space experience.” *Ibid.* p. 123.

²³ Pogány Frigyes (1976): *A szép emberi környezet. [The beautiful human environment]* Gondolat Kiadó, Budapest.

²⁴ Pogány (1976) pp. 287-288.

²⁵ Gordon Cullen (1961): *Townscape*. Architectural Press, London. Interesting, that the authors of the above mentioned editions – over their own earlier writings – they usually refer to German sources. If they mention the English language literature at all, Gordon Cullen's book is not among them.

²⁶ Gordon Cullen (1949): *Townscape Casebook*. *Architectural Review* 12. pp. 363-372.

²⁷ Micha Bandini (1992): *Some architectural approaches to urban form*. In: J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham, eds., *Urban Landscapes: international perspectives*, Routledge, p. 147.

²⁸ Mira Engler (2016): *Cut and past urban landscape: The work of Gordon Cullen*. Routledge, p. 9.

hogy a modern-pittoreszk város szórakoztató, barátságos és izgalmas, és végül ezt megvalósítva maguk is formáltak a várost.²⁸ Nem véletlen, hogy Gordon Cullen könyvének második kiadását, mely a *The Concise Townscape* címmel jelent meg 1971-ben, 1990 óta szinte évente újranyomják. (Kép 10) A művet az építészeti posztmodern fedezte fel, de a megközelítés túlélte a historizáló látványvilág nyolcvanas évekbeli tetőzését.

A Cullen-féle városkép legfőbb problémája, hogy a korábban említett problémákon túl egy statikus állapotot ír le, az idealizált szép környezetet. Pedig a települések fejlődnek, jelenlegi képük nem független korábbi történetüktől, struktúrájuktól, morfológiai mintázatuktól, valamint egykori és mai lakóiktól. A látványon túlmutató városmorfológiai vizsgálatok még a huszadik század első felében kezdődtek. A földrajztudósok által indított kutatásoknak a városvizsgálatok szempontjából legfontosabb vonalát a Michael R. G. Conzen-féle, iskola képviseli.²⁹ Conzen geográfusi, majd várostervezői diplomát szerzett és az ebből következő komplex szemlélettel, angliai városelemzése során dolgozta ki a módszert, mely a változás folyamatát írja le, azt a módot, ahogy a városi formák kialakulnak.³⁰ Ez a megközelítés három városalakító tényezőt vizsgál: a város szerkezetét, a területhasználatot és az épületeket, mindhárom történetiségében. A három elem „bizonyos mértékben hierarchikusan épül egymásra: az épületformákat a telkek vagy területhasználati egységek tartalmazzák, amelyek egyúttal a városszerkezet részei. Ez a három forma-együttes – összhangban a helyszínnel – alkotja helyi szinten a legkisebb, morfológiailag egységes területet, melyet 'városi táj sejtnek' nevezhetünk. Ezek a sejtek alkotják a városi-táj egységeket (*urban-landscape cells*), amelyek aztán az integráció különböző szintjein létrehozzák a városon belüli régiók hierarchiáját. A történetiségüket magukban rejtő területi egységek hierarchi-

ája a városi táj történeti fejlődésének a földrajzi leképeződése” – összegzi a conzeni megközelítést a tudós tanítványa.³¹

A város tájként (*urban landscape*), és nem képként (*townscape*) való megközelítése olyan módszertani különbség, ami a települési értékvédelem lényegét érinti. Az értékek megőrzése nem jelentheti azok konzerválását, egy adott vagy idealizált állapot megőrzését, esetleg a tetszetős múlt mechanikus továbbépítését. A városok fejlődése során a különböző korok és a lakók hatással voltak a környezetre, mindenkor szükségleteikhez (és lehetőségeikhez) igazítva azt. A város így nyerte el történeti formáját, ami az idők során ráakódott különböző rétegek összessége. A történeti város, a történeti település fenntartása, menedzselése az összetett, több tényezős morfológiai folyamatok analizálását kívánja meg.

HAZAI TELEPÜLÉSI ÉRTÉKVIZSGÁLATOK

Az írás első felében említett hazai példák alapján korai lenne kimondani a látványközpontúság ítéletét a teljes hazai városépítészeti irodalom fölött. Mind a *Városképek – Műemlékek* sorozat, mind Granasztói Pál vagy Pogány Frigyes hivatkozott munkái a szélesebb közönségnek szóltak. E szélesebb közönségbe azonban beleértendő az építészek is, legalább is az építész társadalomnak az a része, amely nem foglalkozott hivatásszerűen a várossal, a településsel.

Az 1945 utáni – a látvány és a térhatás leírásán túllépő – városvizsgálatok közül kiemelendők Major Jenő településföldrajzi kutatásai, igaz, ezek a tanulmányok a csak a szűk szakma által olvasott folyóiratokban jelentek meg.³² Az 1960-ban majd 1965-ben kiadott Országos Építésügyi Szabályzat I. kötete – melyet a gyakorló építészek is sűrűn forgattak – már tartalmazott városrendezési és műemléki előírásokat. Ezek a szabályzatok a műemlék és a műemlék jellegű épüle-

²⁸ Mira Engler (2016): *Cut and past urban landscape: The work of Gordon Cullen*. Routledge. p. 9.

²⁹ J.W.R. Whitehand, a Conzen-féle iskola követője, könyvében összegzi a városmorfológia különböző irányzatait, a sajátja mellett felsorolva a német, az ír, a lengyel és az észak-amerikai vonalat. J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham (1992): *The Urban Landscape: Issues and Perspectives*. In, J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham eds. *Urban Landscapes: international perspectives*. Routledge, p. 3.

³⁰ Legfontosabb munkája e téren: M.R.G. Conzen (1960): *Alnwick, Northumberland: a Study in Town-Plan Analysis, Publication 27, Institute of British Geographers, London*.

³¹ J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham (1992): *The Urban Landscape: Issues and Perspectives*. In, J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham eds. *Urban Landscapes: international perspectives*. Routledge, p. 6.

³² Csak a legfontosabbakat említve: (1956) *A XIV. század végi Sopron topográfájának néhány kérdése, Soproni Szemle (Vol. 10.) 2. pp. 122-140.* (1956) *Egy Duna menti falu településtudományi vizsgálata, Településtudományi Közlemények (Vol. 5.) 8. pp. 55-74.* (1959) *Szemponatok a faluépítési hagyományok kutatásának módszeréhez, Településtudományi Közlemények (Vol. 8.) 11. pp. 3-16.* (1965) *A városalaprajz, mint a korai magyar várostörténet forrása, Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények (Vol. 9.) 1. pp. 153-174.*

describes a static situation, an idealized beautiful surrounding. But towns and settlements are in a permanent change, their present state and situation depend on their past, history, structure, morphology as well as on their today and former inhabitants. Morphological research of towns can be traced back to the beginning of the 20th century, when they were initiated by geographers. Concerning the urban aspect, the most important trend of this approach can be connected to the so-called Conzenian School.²⁹ Michael R. G. Conzen received his degree in geography and in urban design, which founded his complex approach. He developed his method of the research on how urban forms had been shaped during his urban analysis delivered in England.³⁰ This method focuses on three factors that effect urban change: town plan, land use and the building forms, all three in historical context. "These are regarded as to some extent a hierarchy in which the building forms are contained within the plots and land-use units, which are in turn set in the framework of the town plan. These three form complexes, together with the site, combine at the most local level to produce the smallest, morphologically homogeneous areas that might be termed 'urban-landscape cells'. These cells are grouped into urban landscape units, which in turn combine at different levels of integration to form a hierarchy of intra-urban regions. The hierarchy of areal units is the geographical manifestation of the historical development of the urban landscape and encapsulates its historicity" – summarizes the Conzenian approach his follower.³¹

There is a fundamental difference between the two urban approaches – using the townscape or the urban landscape method – which touches urban preservation, too. Preserving values should not mean their conservation, keeping their present or idealized state, or their improvement in the spirit of a

delightful past. In the development of cities each period and the inhabitants impressed their environment, adjusting them to their needs (and possibilities). This is how the town gained its historic form, the sum of stacked layers added during the time. The maintenance and management of a historic town demand the analysis of the complex and multifactorial morphologic processes.

RESEARCH ON URBAN VALUES IN HUNGARY

Some Hungarian examples have been mentioned in the previous part of this paper, however, it would be early to state that the whole urban literature was spectacle-oriented. The *Városképek – Műemlékek* series and the referenced books by Granasztói Pál or Pogány Frigyes were made for the wide public and intended to be popular. But under the label "wide public" we should include also the generation of architects, at least those whose professional field was not urban design or planning.

From literature, after 1945 Major Jenő's writings on settlement geography should be mentioned, that presented a complex analysis, although his studies were published in periodicals known and read only by the narrow profession.³² Not like Major's studies, the volumes of the National Building Regulations were well known by practising architects. The 1960 and the later 1965 edition both included regulations for urban planning and monument preservation. These regulations used the categories of the monument, building of historical importance and building of townscape importance, and – especially – in some respect, they extended the requirements beyond certain buildings. "The urban plan may describe enhanced demands of townscape concerning in case of some places, squares and streets to keep their single effect."³³ Monument

29 J.W.R. Whitehand, the follower of the Conzenian School, in his book gives an overview of urban morphology, and beside his own school he lists the German, the Irish, the Polish and the Northern-American trends. J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham (1992): *The Urban Landscape: Issues and Perspectives*. In, J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham eds. *Urban Landscapes: international perspectives*. Routledge, p. 3

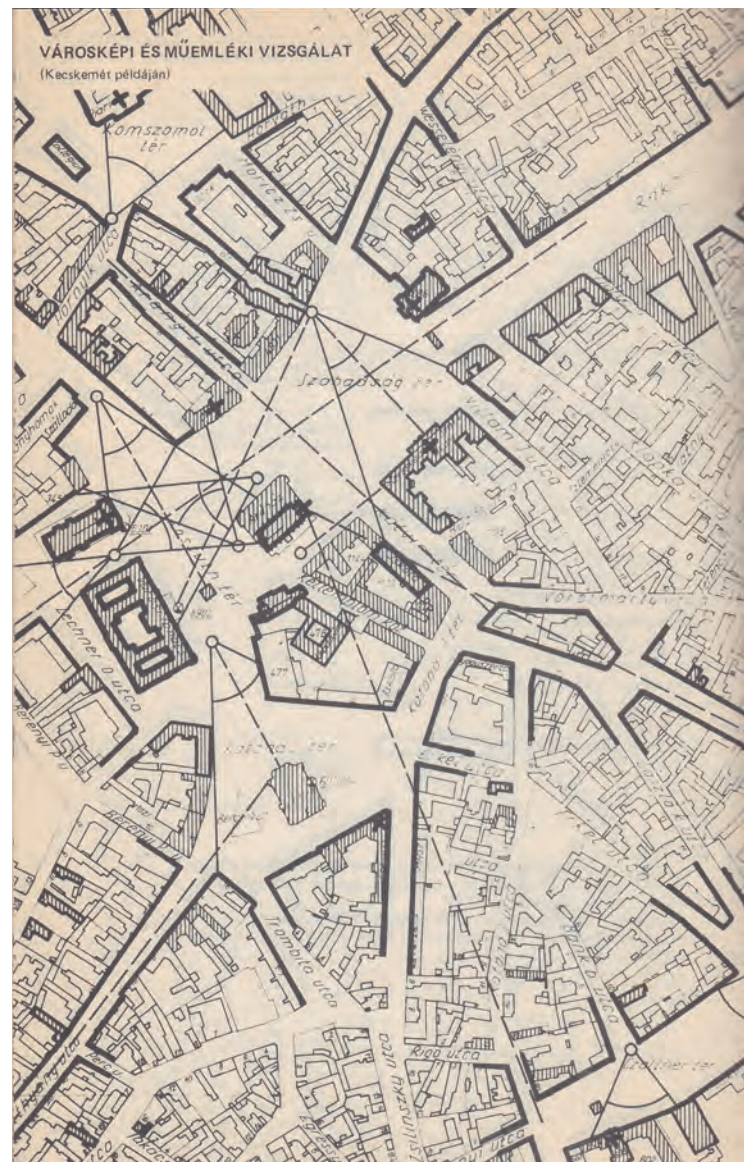
30 His most important work in this respect: M.R.G. Conzen (1960): *Alnwick, Northumberland: a Study in Town-Plan Analysis*, Publication 27, Institute of British Geographers, London

31 J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham (1992): *The Urban Landscape: Issues and Perspectives*. In, J.W.R. Whitehand, P.J. Larkham eds. *Urban Landscapes: international perspectives*. Routledge, p. 6.

32 Just to mention here the most important items: Major Jenő (1956) *A XIV. század végi Sopron topográfijának néhány kérdése [Some questions concerning the topography of the city Sopron in the 18. Century]*, *Soproni Szemle (Vol. 10.)* 2. pp. 122-140. Major Jenő (1956) *Egy Duna menti falu településtudományi vizsgálata [Urban analysis of a river-side village]*, *Településtudományi Közlemények (Vol. 5.)* 8. pp. 55-74. Major Jenő (1959) *Szemponatok a faluépítési hagyományok kutatásának módszeréhez [Aspects of methods on how to do research on the history of building in villages]*, *Településtudományi Közlemények (Vol. 8.)* 11. pp. 3-16. Major Jenő (1965) *A városalaprajz, mint a korai magyar várostörténet forrása [Urban plan as a source of early Hungarian urban history]*, *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények (Vol. 9.)* 1. pp. 153-174.

33 (1965) *Országos Építésügyi Szabályzat, I. kötet, Városrendezési és műemlékvédelmi előírások [National Building Regulations, Vol. I.]*, É.M. Építésügyi Dokumentációs Iroda, Budapest, p. 179.

tek mellett a városképi jelentőségű épületek kategóriáját is bevezették, és – főleg – bizonyos vonatkozásban túlléptek az egyedi épületek megőrzésének a követelményén. „A rendezési terv megadott területek, terek vagy utcavonalak egységes hatása érdekében fokozottabb városképi követelményeket írhat elő.”³³ A védelem fókuszában ugyan ekkor is a városkép volt, de a megfogalmazás már figyelembe vette a környező területet is. Az 1967-es műemlékvédelmi törvény aztán a „műemléki jelentőségű terület” kategóriáját is bevezette.³⁴ A kiemelt települések, településrészek komplex vizsgálatára 1986-ban készült segédlet.³⁵ (Kép 11 Kép 12) Az időközben bekövetkezett szemléletváltozást a műemléki jelzőt felváltó, de legalább is háttérbe szorító megközelítést már a kiadvány alcíme

is tükrözte, amelyben a történeti településszerkezet, a településkép, majd a műemlékvédelem kategóriái ebben a sorrendben követték egymást. A segédlet tizenegy pontban írja le azokat a vizsgálatokat, amelyeket ilyen esetekben el kell végezni. A „településtörténeti és városképi vizsgálat” csak egy ezek közül, de a szerzők ezt fejtik ki a legrészletesebben. A vizsgálatnak nem csak a településtörténet, a kultúrtörténet, vagy a település és a táj viszonya, hanem a történeti településszerkezet is a része, mint ahogy „a történeti szempontból értékes homogén településrészek lehatárolása”, vagy (és különösen) „a településrészek egymás közötti kapcsolataiban meglévő jellegzetes morfológiai összefüggések feltárása.” is.³⁶ De kiterjed a vizsgálat a jellegzetes beépítési formákra is, még ha azok

33 (1965) Országos Építészeti Szabályzat, I. kötet, Városrendezési és műemlékvédelmi előírások, É.M. Építészeti Dokumentációs Iroda, Budapest, p. 179.

34 1/1967. (I. 31.) ÉM rendelet a műemlékvédelemről.

35 G. Korompay Judit és Rodé Katalin szerk. (1986) Területrendezési tervezési segédlet. 20. A történeti településszerkezet-, településkép- és műemlékvédelem. ÉVM Építészeti és Településtervezési Főosztály

36 Területrendezési tervezési segédlet. 20. pp. 15-19.

11. kép/pict.:

Városmorfológiai vizsgálat, Kecskemét. Területrendezési tervezési segédlet, 1986. / *Model research on urban morphology, Kecskemét. Urban Planning Manual, 1986*

12. kép/pict.:

Városképi és műemléki vizsgálat, Kecskemét. Területrendezési tervezési segédlet, 1986 / *Model research on townscape and monuments, Kecskemét. Urban Planning Manual, 1986*

protection focused still on the townscape, but the wording already included the related items, the surrounding. The 1967 regulation of monument preservation finally introduced the category of the “area of monumental significance.”³⁴ In 1986 the ministry edited an official manual as an instruction for the complex research of settlements with a special historic value.³⁵ (Pic 11 Pic 12) The title of the manual – which started with the urban structure, followed by townscape and where the monument was left as the last item – in itself reflected the change in the general approach of historic protection. The manual lists eleven research aspects that should be done in case of settlements with a special historic value. The “analysis of urban history and townscape” is only one of eleven, but the authors explain this in most detail. The research covers not only the urban and cultural history of the settlement, or the relationships of the settlement and the surrounding landscape, but it discovers also the historic urban structure, just like the research should “locate the historically interesting, homogeneous parts of the settlement”, or – and especially – it should discover the “characteristic morphological relationships manifested in the different connections between the settlement parts.”³⁶ A further important element of the research method that it involves the investigation also those areas which have a characteristic built-in scheme, even if they are

without a significant historic value. The research in this case should discover the relevant factors, too, that has a definitive role in formation.³⁷ (Pic 13 Pic 14)

A growing up in research on the specialities of Hungarian towns and settlements – also without a historic value – appeared in Hungary during the 1980s, parallel to the international trends. Especially Meggyesi Tamás’s surveys should be mentioned from this period, supported and financed already by the state.³⁸ The Character Design Methodology has been prepared already after the political change. This study first reviews the international and home history of settlement values, and finally presents a new, complex proposal for discovering and analysing them.³⁹

BEYOND THE SPECTACLE

The UNESCO launched the program *Historic Urban Landscape* in 2005. It originally was intended to help in the management of world heritage sites, but its approach well can be applied in the protection of towns and villages which are not on this exclusive list.⁴⁰ “Historic urban landscape is a mindset, an understanding of the city, or parts of the city, as an outcome of natural, cultural and socio-economic processes that construct it spatially, temporally, and experientially... Its usefulness resides in the notion that it incorporates a capacity for change” – as it was defined in 2008.⁴¹

34 1/1967. (I. 31.) ÉM rendelet a műemlékvédelemről [Regulation of Monument Preservation launched by the Ministry of Building Affairs]

35 G. Korompay Judit és Rodé Katalin szerk. (1986) *Területrendezési tervezési segédlet. 20. A történeti településszerkezet-, településkép- és műemlékvédelem. [Urban planning manual No 20. Historic urban structure, townscape and monument protection]* ÉVM Építészeti és Településtervezési Főosztály

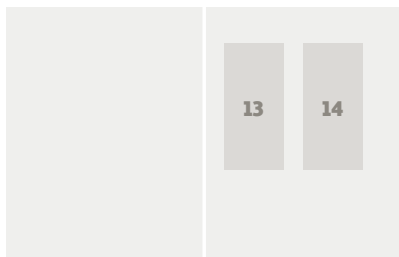
36 *Területrendezési tervezési segédlet. 20. pp. 15-19.*

37 A short summary of research previously done on the Hungarian historic towns is in: Körmendy Imre (2015), *Adalékok a történeti városközpontok témájához Eger példáján [Supplement to the theme of historic towns, the example of Eger]*, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat Vol. 39. pp. 20-37

38 Including but not limited to: Meggyesi Tamás, Nagy Béla (1986) *Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúráinak tipológiája [Typology of traditional residential environments in Hungary]*, *Lakásinform Bt*; Meggyesi Tamás, Nagy Béla (1989) *Utcák és terek az alföldi kertes településeken [Streets and squares in the villages of the Great Plain]*, ÉVM; Meggyesi Tamás (2008) *Települési kultúráink [Settlement culture in Hungary]*, Terc Kiadó

39 Cságoly Ferenc et al. (1992) *Budapest karakterterv metodika, [Budapest character design methodology]*, Építész Stúdió 11 Kft. Based on the results of the above was made: Cságoly Ferenc et al. (1992) *Budapest. Karakterterkép, érték-kataszter [Budapest. Character map and value register]*, Építész Stúdió Kft., and in 1993 the architectural and ecological examination of the Budapest, 12 district master plan. Authors: Mezős Tamás, Szilágyi Kinga és Simon Mariann

13. kép/pict.:
Építészeti és
térformálási
vizsgálat, Keszthely.
Területrendezési
tervezési segédlet,
1986 / *Model research
on shaping
architecture and
space*, Keszthely.
*Urban Planning
Manual*, 1986

14. kép/pict.:
Tömbelső vizsgálat,
Keszthely.
Területrendezési
tervezési segédlet,
1986 / *Model research
on the interior of a
building block*,
Keszthely. *Urban
Planning Manual*, 1986

nem is képviselnek jelentős történeti értéket, felvállalva annak a feltárását is, hogy mely tényezők játszottak szerepet azok kialakulásában.³⁷ (Kép 13 Kép 14)

A hazai városok és települések sajátosságainak – és nem csak a műemléki értékűeknek – a kutatása a nemzetközi trendekkel összhangban Magyarországon is a nyolcvanas években erősödött fel. Ebből az időszakból Meggyesi Tamás kutatásait kell kiemelni, amelyek már központi megbízásra készültek.³⁸ A már a rendszerváltozás után készült Budapest Karakterterv Metodika, miután áttekinti a települési értékek vizsgálatának hazai és nemzetközi előzményeit, maga is kidolgoz egy újabb, komplex javaslatot a települési értékvizsgálatokra.³⁹

TÚL A LÁTVÁNYON

Az UNESCO 2005-ben indította el a *Historic Urban Landscape* (Történeti Városi Táj) programot, amely bár eredetileg a világörökségi helyszínek menedzselésére szolgál, de amely a kevésbé kiemelt városok és települések értékvédelmére is alkalmazható megközelítést kínál.⁴⁰ A 2008-as megfogalmazás szerint: „A történeti városi táj egy gondolkodásmód, a városnak, a város egyes részeinek olyan értelmezése, amely a város térbeli, időbeli és tapasztalati konstrukcióját természeti, kulturális, gazdasági és társadalmi folyamatok eredményének tekinti. ... A város értéke abban a képességében rejlik, hogy képes a változásra.”⁴¹

A hazai településképi arculati kézikönyvek nem világörökségi helyszínre készülnek. Ez azonban nem menti fel a mintakönyvek szerzőit az alól, hogy mind a vizsgálatokban, mind a javaslatokban elsősorban a látványra, a településképre koncentrálnak, figyelmen kívül hagyva mindazt, ami a települést létrehozta, alakítja, és ami élővé, élhetővé teszi. Pedig – mint láttuk – a települési értékvédelemnek a hazai szakirodalomban, a tervezési segédletekben és módszertanban is megszülettek azok a mintái és előzményei, amelyekre építeni lehetett volna. Igaz, ezeket át kellett volna gondolni, méríteni belőlük és a nemzetközi módszerekből is, ami olyan szakmai munkát kíván, ami az aktuális szabályozás adta idő- és munkaerő keretbe nem fér bele.

Az Útmutató és a minta kézikönyvek azt sugallják, mintha a településképi arculat egy fajta külön kezelhető kirakat lenne. És – ami a szabályozást illeti – úgy tűnik, az is. A településképi törvény szerint a településképi arculati kézikönyv a településképi rendelet megalapozását szolgálja. A településképi rendelet elkészülte után pedig az új helyi építési szabályzat már nem tartalmaz a településképre vonatkozó előírásokat.⁴² ©

37 A történeti városok hazai vizsgálata történetének rövid összefoglalása található: Körmendy Imre (2015), *Adalékok a történeti városközpontok témájához Eger példáján*, 4D Tájéépítészeti és Kertművészeti Folyóirat Vol. 39. pp. 20-37.

38 A teljesség igénye nélkül: Meggyesi Tamás, Nagy Béla (1986) *Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúráinak tipológiája*, Lakásinform Bt; Meggyesi Tamás, Nagy Béla (1989) *Utcák és terek az alföldi kertes településeken*, ÉVM; Meggyesi Tamás (2008) *Települési kultúránk*, Terc Kiadó

39 Cságoty Ferenc et al. (1992) *Budapest karakterterv metodika*, Építész Stúdió 11 Kft. Az előbbi alapján készült el *Budapest karaktervizsgálata*: Cságoty Ferenc et al. (1992) *Budapest. Karakterterkép, értékkataszter*, Építész Stúdió Kft., illetve 1993-ban a XII. kerületi alapterv építészeti és ökológiai arculatvizsgálata. Szerzők: Mezős Tamás, Szilágyi Kinga és Simon Mariann.

40 Az Útmutató szerint a településképi arculati kézikönyvek is a lakosság bevonásával készülnek. Ez azonban csak az arculatra vonatkozik és meglehetősen szűk időkeretet ad a munkára. Pedig van már hazai példa is arra, hogy egy-egy település vagy tájegység komplex értékvizsgálatát a helyiek segítségével végzik. Máté Klaudia (2015): *Gondoskodó helyi értékvédelem települési jó példái*, 4D Tájéépítészeti és Kertművészeti Folyóirat Vol. 40. pp. 44-53.

41 Ron van Oers (2010): *Managing cities and the historic urban landscape initiative – an introduction*. In: Ron van Oers, Sachiko Haraguchi eds, *Managing Historic Cities*. World Heritage Papers 27, UNESCO World Heritage Centre, p. 14.

42 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet 11. § (1)